

Gemeente Zutphen, afdeling Stadsbedrijven, team Openbare Ruimte, cluster Archeologie.

Bureau- en booronderzoek Rozengracht 22 Zutphen

(D. Kastelein, projectarcheoloog)

Algemene projectgegevens

Gemeente: Zutphen

Plaats: Zutphen

Toponiem: Rozengracht 22

Code: ROZ22

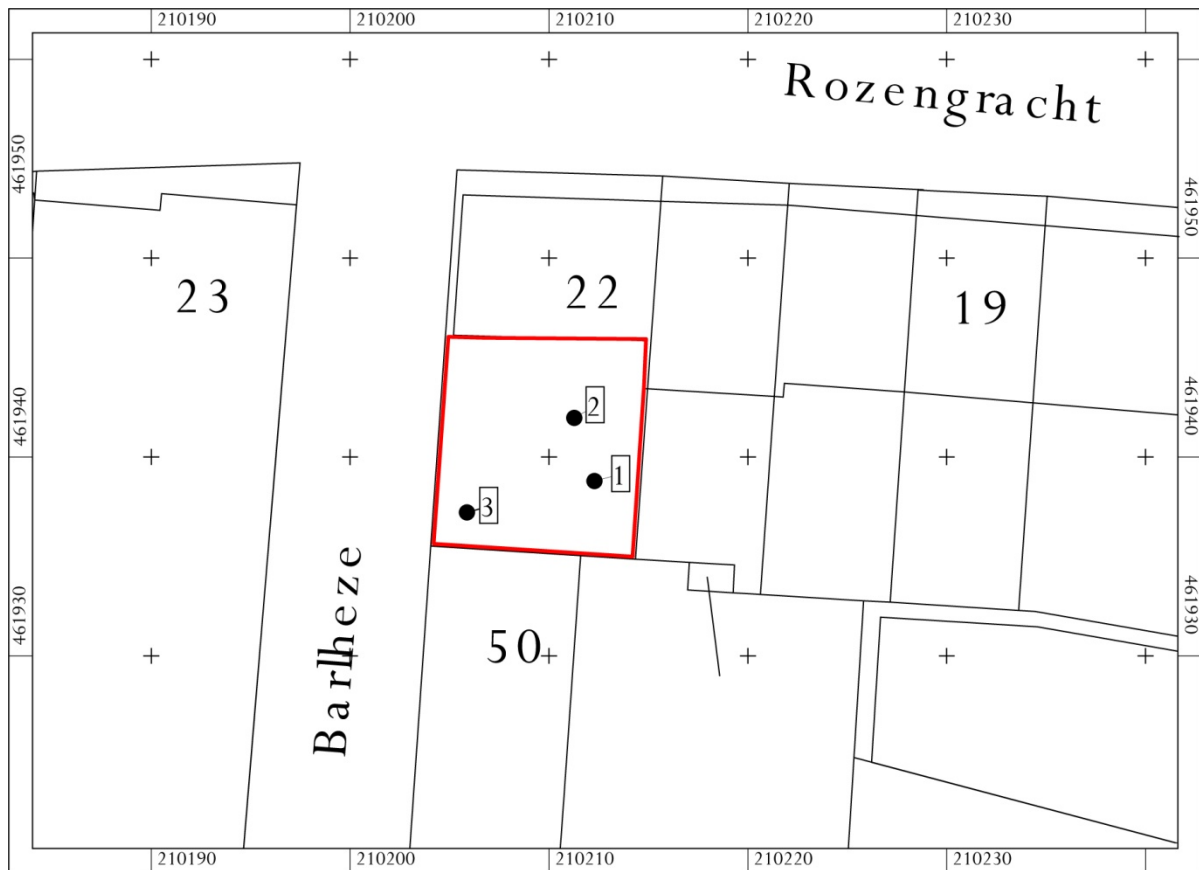
Datum: 22-10-2012

Opdrachtgever: Fam. H. Makkink

Projectleider: D. Kastelein MA

Veldwerk: D. Kastelein MA, drs. H.A.C. Fermin

Redactie: drs. M. Groothedde

Afbeelding 1: Het onderzoeksgebied.

Inleiding

Vanwege een bestemmingsplanwijziging in verband met voorgenomen nieuwbouw is een archeologisch booronderzoek uitgevoerd op het perceel Rozengracht 22. De eigenaar wil uitbreiding van de huidige fysiotherapiepraktijk realiseren.

Het plangebied ligt in een gebied met een zeer hoge bekende archeologische waarde. Deze waarde en de daarbij behorende voorschriften zijn onderdeel van het archeologisch beleidsplan ‘Graven met Beleid’. Dit beleidsplan is door de gemeenteraad in 2007 vastgesteld. De archeologische waarden zijn vertaald in het bestemmingsplan “Oude Stad/IJsselkade” naar een dubbelbestemming. Aan deze dubbelbestemming zijn voorschriften verbonden die bepalen wanneer en onder welke voorwaarden bodemingrepen zijn toegestaan. Voor het gebied met een hoge archeologische waarde geldt geen vrijstelling in oppervlak van de bodemingreep, wel een vrijstelling tot een diepte van 30 cm – maaiveld. Archeologisch vooronderzoek was dus gewenst om de archeologische waarden te concretiseren en tot een selectiebesluit te komen voor het plangebied.

Om inzicht te krijgen in de bodemopbouw ter plaatse om daarmee zo efficiënt mogelijk te komen tot een weloverwogen advies hoe om te gaan met de in de ondergrond aanwezige resten is een booronderzoek uitgevoerd. Hiertoe is een drietal boringen gezet met een Edelman 7 cm boor. Daarbij is er naast de bodemopbouw gekeken naar het voorkomen van archeologische indicatoren zoals: keramiek, houtskool en bouwpuin.

Voorts is gekeken naar de historie van het gebied om een uitspraak te kunnen doen over de archeologische potentie van het plangebied dat zich op de hoek van de Rozengracht en de Barlheze bevindt.

Historie

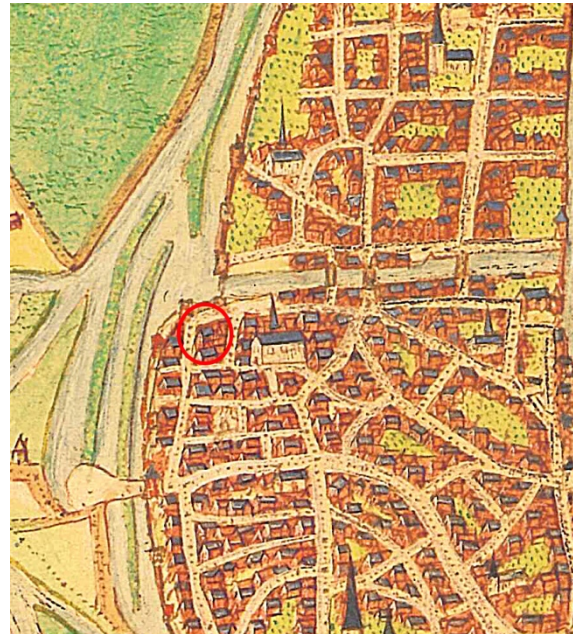
Het onderzoeksgebied is net binnen de 13^e-eeuwse stadsmuur gelegen. Deze muur is de opvolger van de 12^e-eeuwse aarden omwalling waarvan meestal wordt aangenomen dat deze aan de noordwestzijde op dezelfde plek gelegen was. Dit aarden verdedigingswerk is weer de opvolger van respectievelijk een 9^e-eeuwse ringwalburg¹ en van wat waarschijnlijk als een 4^e-eeuws *promontory* fort te beschouwen is.²

De herkomst van de opvallende naam *Barlheze*, waaraan het plangebied ligt, is enigszins schimmig. Het achtervoegsel *hees* laat zich goed verklaren en komt geregeld voor. Hees heeft betrekking op struikgewas dat groeit op een schrale ondergrond, zoals een rivierduin. In het hedendaagse Nederlands komt het nog voor als heesters. Waar het eerste deel vandaan komt is veel minder zeker.

Een verband met Middelnederlandse woorden baar (leeg) of *barle* (ton) lijkt tamelijk onwaarschijnlijk. Mogelijk slaat *Barl* net zoals het *Berlewalde*, een groot woud dat aan het einde van de 13^e eeuw in de grafelijke rekeningen wordt genoemd, op een persoonsnaam. Dan moet gedacht worden aan *Berliof* of *Barlo*.

Reeds op de eerste beschikbare kaart van de stad, die van Jacob van Deventer uit ca 1560, is goed te zien dat de Barlheze al bebouwd is. Het onderzochte gebied ligt binnen de rode cirkel op afbeelding 2. Dat de bebouwing veel verder teruggaat dan 1560 is wel gebleken uit historisch en archeologisch onderzoek. Vanaf de 15^e eeuw worden hier al huizen vermeld, maar uit opgravingen in de omgeving is bekend dat het stadsdeel Barlheze in de tweede helft van de 12^e eeuw tot ontwikkeling kwam. Aanvankelijk waren de huizen nog van hout en leem, maar vanaf het einde van de 13^e eeuw werden steeds meer huizen in baksteen opgetrokken. De Barlheze werd in die eerste eeuwen aanzienlijk opgehoogd als gevolg van de overstromingsdreiging van een toen nog onbedijkte IJssel. In de Kreijnckstraat zijn ophogingen van ruim vier meter binnen anderhalve eeuw vastgesteld.

In de loop van de 13^e eeuw werd een bakstenen stadsmuur gebouwd, waarvan nog resten bestaan achter de westelijke bebouwing van de Barlheze. Onder de stoep van de Barlheze-Rozengracht is in 1998 een halfronde muurtoren gedocumenteerd.

Afbeelding 2 De kaart van Jacob Van Deventer, ca. 1560.

¹ Groothedde & Fermin 2007, Fermin & Groothedde 2006.

² Fermin & Groothedde 2008.

Op het kadastrale minuutplan van 1823 (de voorloper van de kadastrale kaart van 1832) is goed te zien dat op het huidige tuinperceel drie panden (kadastrale eenheden) hebben gelegen. Het gaat om de kadastrale nummer F 963, 964 en 968 op de kadasterkaart van 1832. Deze perceelsituatie bleef in grote lijnen gehandhaafd tot aan 1944.

De oudste vermelding van zuidelijkste perceel 963 (en het ooit afgesplitste perceeltje 964 ten noorden ervan) dateert uit 1449. Bernt Bekeveldt en zijn vrouw Haedewijch worden in 1449 als eigenaar vermeldt. Er is in 1458 sprake van een 'huesinghe', een huis. Er is een onafgebroken reeks vermeldingen van verkopen, hypotheek en andere notariële zaken over dit perceel vanaf de 15^e eeuw. Het noordelijkste perceel 768 zouden zeven armenhuisjes geweest zijn die in eigendom waren van de kanunniken van de Sint-Walburgiskerk. In het begin van de 19^e eeuw behoorde het huis toe aan de Rooms-Katholieke Diaconie.

Afbeelding 3: Kadastraal minuutplan van Zutphen uit 1823 (zwart en grijs), geprojecteerd op de moderne topografie (in rode lijnen). In groen de ligging van het huidige tuinperceel op de plaats van drie oorspronkelijke percelen in 1823.

De huidige bebouwing is echter tamelijk recent van aard als gevolg van het zware bombardement dat de stad op 14 oktober 1944 trof. Daarbij raakte het noordwestelijke deel van de binnenstad zwaar beschadigd. Ook het pand op de hoek van de Rozengracht-Barlheze werd verwoest. Het herstel liet enige jaren op zich wachten. Pas met de herstelplannen uit 1949 werd voorzien in wederopbouw van het gebied. Een jaar later zouden de plannen daadwerkelijk ten uitvoer worden gebracht. Er werd begonnen met het bouwrijp maken van het gebied tussen het Broederenklooster en de Barlheze. Volgens het bestek, dat in 1949 werd geschreven, moesten alle funderingen en kelders worden uitgebroken tot

een maximale diepte van 1,70 meter onder het maaiveld.³ Als er geen kelders waren kon met 90 cm diepte worden volstaan.

Op een luchtfoto van Zutphen, aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, gemaakt tijdens een verkenningvlucht van de RAF, is goed de schade gezien die door het bombardement van het jaar ervoor is aangericht.

Afbeelding 3 Luchtfoto van de Zutphense binnenstad aan het einde van de Tweede Wereldoorlog.1

Booronderzoek

Tijdens het booronderzoek zijn drie boringen gezet met behulp van een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. De maximale boordiepte bedroeg 4,00 meter (boring 1) beneden het maaiveld. In alle boringen bleek de bovengrond verstoord tot een diepte van tenminste 1,5 m onder het maaiveld (boring).

In boring 1 was sprake van een diepere verstoring, deze liep door tot ongeveer 2 m onder het maaiveld. Met het boorresidu werd onder andere een paar roodbakkende 17^e- of 18^e-eeuwse scherven opgeboord. Daar het huidige maaiveld overeenkomt met het leefniveau uit de 17^e eeuw wijst het diep voorkomen van deze scherven op een weggebroken kelder of een beerput. Op een diepte van 2 meter onder het maaiveld werden fluviatiele afzettingen aangeboord. Het gaat om grijs tot lichtbruine afzettingen van afwisselend siltig en minder siltig materiaal. Tot een diepte van 3,60 onder het maaiveld bevatte het boorresidu nog resten bouwpuin in de klei. Daarmee stammen deze lagen hoogst waarschijnlijk uit de 13^e eeuw. In elk geval moet de klei zijn afgezet voordat de stadsmuur werd gebouwd. Na voltooiing van de muur kon er geen klei meer in de Barlheze worden afgezet. Voordien kwam baksteen in onze contreien eigenlijk niet voor. Daarmee zou verondersteld mogen worden dat in ieder geval dit deel van de Barlheze niet binnen de 12^e-eeuwse omwalling heeft gelegen. In dat geval is het gebied pas in de 13^e eeuw binnen de verdedigingswerken getrokken.

Boring 2 sprong in het oog door een recente verstoring die reikte tot 1,5 m onder het maaiveld. Het opgeboorde materiaal bestond uit tamelijk schoon, los zand. Zeer waarschijnlijk gaat het om vulzand van iets, bijvoorbeeld een kelder of een beerput. Gezien het schone zand is een opvulling, daterend na de

³ Bestek en tekeningen in het Regionaal Archief Zutphen.

Tweede Wereldoorlog, een goede mogelijkheid. Omdat het zand te los van structuur was kon de boring helaas niet dieper gezet worden. Overigens was hier net de overgang zichtbaar naar een meer leemrijke laag met mortel. De derde boring kwam qua beeld sterk overeen met boring 1 waarbij een brok puin, op een diepte van 2,10 m onder het maaiveld, boren verder onmogelijk maakte.

Vondstmateriaal

Bij het booronderzoek zijn in boring 1 enkele scherven aangetroffen. Het gaat om een proto-steengoed wandscherf en een aantal roodbakkend geglazuurde scherven die allen afkomstig lijken te zijn van een en hetzelfde object, vermoedelijk een test. De datering van de roodbakkende scherven, vermoedelijk 17^e- of vroeg 18^e-eeuws dient als *terminus post quem* voor de diepgaande verstoring in deze boring.

Conclusie: het selectieadvies

Uit het booronderzoek is gebleken dat de archeologische bodemopbouw tot tenminste 1,5 m beneden het maaiveld verstoord is. Dit is echter gerekend vanaf de tuin die ca. 30 cm lager ligt dan de straat. De verstoringdiepte klopt dus vrij aardig met het bestek van 1949 waarbij tot 1,70 m diepte bouwrijp gemaakt zou worden. Boring 2 zou op een dichtgestorte kelder kunnen wijzen.

Onder de verstoring kunnen zich echter archeologische resten van betekenis bevinden. Niet alleen het historisch onderzoek duidt hier op, ook de bodemopbouw wijst in die richting. Er zijn sporen te verwachten van bewoning uit de 13^e en mogelijk ook 14^e eeuw, naast kuilen en putten uit jongere eeuwen. Ook kunnen direct onder de verstoring nog resten van de funderingen van de historische bebouwing aanwezig zijn. Omdat de bovengrond in recentere tijden echter geroerd is, kunnen eventuele voorgenomen bouwwerkzaamheden tot 1,5 m diepte (bruto grondverzet, gerekend vanaf het maaiveld van de tuin) zonder archeologische beperkingen plaatsvinden.. Indien de voorgenomen bodemingrepen dieper zullen gaan, is een opgraving van de bouwput aan te bevelen tot de uiteindelijke gewenste diepte.

Literatuur

Fermin, H.A.C. & M. Groothedde, 2006 a: De Zutphense ringwalburg van de 9^e tot de vroege 14^e eeuw. Nieuwe gegevens en inzichten uit archeologisch onderzoek en boringen op de Zutphense markten, *Zutphense Archeologische Publicaties* 22.

Fermin, H.A.C. & M. Groothedde, 2008: "Oppidum Sutphaniense". Archeologisch onderzoek naar de oudste defensieve werken van Zutphen, de 13^e-eeuwse bebouwing en een 18^e-eeuwse afvalput in de kelders van Houtmarkt 63c te Zutphen, *Zutphense Archeologische Publicaties* 41.

Groothedde, M. & H.A.C. Fermin, 2007: Verdwenen huizen, tufstenen torens en houten straten rond de Apenstert. Rioolbegeleiding Rozengracht – Broederenkerkhof – Kreynckstraat, *Zutphense Archeologische Publicaties* 27.

Boorstaten

Boorstaten Rozengracht 22

Boring 1

diepte -Mv

- 0 bruینگrijs, zwak siltig zand, matig grof, baksteen, iets mortel
- 10 lichtgrijs, bruینگrijs gevlekt, matig siltig zand, matig fijn, iets mortel
grijs, zwak siltig zand, matig fijn, matige hoeveelheid bouwpuin, matige hoeveelheid
- 50 mortel
- 65 geelgrijs, matig siltig zand, matig fijn, iets mortel
- 80 bruin grijs, matig siltig zand, matig fijn, iets mortel
- 100 bruینگrijs, sterk siltig zand, iets mortel, iets baksteen.
- 140 donkergrijs, sterk siltig zand, iets mortel, veel baksteen (grof), houtskool, leembrokken
- 200 grijs sterk siltig zand, iets mortel
- 170 bruینگrijs, matig siltig zand, houtskool, puin
- 200 grijsbruin, matig siltig zand,
- 205 bruin, sterk zandige klei
- 208 bruینگrijs, sterk siltige klei, botresten,
- 240 lichtbruینگrijs, iets siltig zand, iets houtskool
- 260 lichtbruin sterk siltige klei, iets houtskool, enkele spikkels puin
- 380 grijs, matig siltige klei, schoon!
- 400 Lichtgrijs, matig siltig zand, zeer grof, beddingzand

Boring 2

diepte -Mv

- donkerbruینگrijs, zwak siltig zand, mortel, leisteen, bouwpuin, tuin
- lichtgrijs, zwak siltig matig grof zand, iets mortel, vulzand
- grijs, matig siltig zand, veel mortel
- einde boring

Boring 3

diepte -Mv

- 0 donkerbruینگrijs, zwak siltig zand, mortel, leisteen, baksteen
- 100 Donkergrijs, sterk ziltig zand, mortel, baksteen
- 150 grijs, sterk ziltig zand, houtskool, mortel, bouwpuin
- 150 bruin zwak siltig zand
- 160 grijs, sterk siltig zand, houtskool, mortel, bouwpuin
- 180 bruینگrijs, sterk siltig zand, mortel, bouwpuin,
- 210 einde boring